

Pariisi Notre Dame'i katedraal ajaloo elava tunnistajana

prantsuse filoloog Mari Loit

Pariisi Jumalaema kirikust on viimasel aastal palju räägitud. Pärast põlengut 15. aprillil 2019 üritati alguses mõista, kas ja kui palju üldse kirikust alles jääb. Nüüd tahetakse teada, millal ta jälle maailmale avatakse.

Sellal, kui viimasele küsimusele vastust ootame, on paras aeg õppida Pariisi Jumalaema kirikut paremini tundma.

25. aprillil 1163 asetati Cité saarel, kus asus Prantsusmaa kuningate residents ja kus elati juba enne roomlaste tulekut, nurgakivi uuele katedraalile.

Selles kohas oli pühakodasid seisnud varemgi. Roomlased kummardasid seal Jupiteri. 4. sajandist see olnud Pariisi piiskopkonna keskus. Vastavalt sellele, kuidas kasvas Pariis, ehitati ka suuremaid kirikuid.

Uue katedraali ehituse võttis enda südameasjaks Pariisi piiskop Maurice de Sully. Ta oli saanud vaid kolm aastat varem piiskopiks.

Notre-Dame'i nurgakivi asetamisel olid kohal nii kuningas Louis VII kui ka paavst Aleksander III. Viimase kohalolek ei näita aga mitte niivõrd sündmuse tähtsust, vaid tulenes otseselt 20 aastat kestnud kirikulõhest. 1159. aastal oli valitud paavstiks Aleksander III, aga Saksa-Rooma keisri Friedrich I Barbarossa toetajad pühitsesid omakorda vastupaavstiks Victor IV. Keiser ja temaga koos suur osa Itaaliast nõustusid Aleksander III tunnistama paavstina alles 1177. aastal ja seni pidi ta Roomast eemale hoidma, veetes ajast suurema osa Prantsusmaal. Samas, kui ajalugu pakub võimaluse...

Hoone ehitamine võttis sada aastat. Kirikut ehitati idast läände, koorist peafassaadini. 1182 pühitseti sisse suur altar. 1250. aastal valmis viimasena põhjatorn.

Selle sajandiga oli arhitektuur palju muutunud ja vaevalt sai katedraal valmis, kui algasid ümberehitustööd. Esimese muudatusena hakati pea-aegu kohe ehitama ümber ristlõõve. Ristlõõvi portaalid, esimesed portaalid, mis valmisid, olid veel varasemas, romaani stiilis ja tundusid kaasaegsetele liiga ranged ja igavad, eriti kui võrrelda uhkete gooti stiilis peaportaalidega. Samuti oli kirikus hämar võrreldes uuemate pühakodadega, mille ehitust oli alustatud hiljem. Uued portaalid said gooti stiilis, ristlõõvid tehti avaramateks ja lisati roosaknad, mida imetletakse ka kaasajal. Samas on vaid väike osa roosakende ja teiste vitraažide klaasist algne. Vitraažid said kannatada revolutsiooniajal ja teises maailmasõjas. Valgustusajal, 1756. aastal, leiti jälle et kirik on liiga pime ja asendati keskaegsed vitraažid tavaliste läbipaistvate klaasidega. Mitte alati ole tundunud samad asjad ilusad ja väärtuslikud.

Juba enne valmimist osales Jumalaema kirik ajaloosündmustes.

1185. aastal kuulutati veel pooleliolevas kirikus välja Kolmas ristisõda.

1238. aastal ostis kuningas Louis IX Püha Bütsantsi keisrilt Kristuse okaskrooni ja ja lasi selle jaoks ehitada imekauni Sainte-Chapelle'i kabeli. Okaskroon maksis üüratu summa – 135 000 liivrit. Kabeli ehitus ise sealjuures „vaid” 60 000. Kui reliikvia 1239 Pariisi jõudis, ei olnud kabel veel valmis ja okaskrooni esimeseks koduks Pariisis sai just Notre-Dame. Linna sisse kandis reliikvia kuningas ise, rietatult patukahetseja lihtsasse tuunikasse ja paljajalu. Jumalaema kirik ei jäänud siiski kauaks okaskrooni koduks, vaid see viidi 1248. a edasi veelgi väärtuslikumasse paika ehk kuninglikku

kabelisse. Siiski ei jäänud katedraal reliikviast lõpuni ilma. Prantsuse revolutsiooni ajal, kui paljud kirikud suleti või muudeti „mõistuse templiteks” ja reliikviad heideti kõrvale, anti okaskroon alguses riikliku raamatukogu kätte ja jõudis 1806. aastal Pariisi Jumalaema kiriku kanoonikute hoolde. Pärast seda on okaskroon vaid mõnel üksikul erilisel puhul kirikust lahkunud. Kui aga sattuda Pariisi kuu esimesel reedel, võib minna erilisele missale, kus ta rahva ette tuuakse.

1302. aastal kutsus kuningas Philippe Ilus katedraalis kokku esimesed generaalstaadid, kuhu kutsuti kokku aadli ja vaimulike, aga ka linnakodanike esindajad. Põhjuseks kuninga tüli paavstiga. Nagu ka tihti tulevikus oli põhiteemaks raha – kuningas tahtis makse koguda ka vaimulikelt ja kirikumaadelt. Selleks, et paavstile, kellele see mõte loomulikult ei meeldinud, jõudu ja rahva toetust näidata, kutsus kuningas kokku esinduskogu, mis kinnitas loomulikult kuninga soovi ülimuslikkust. Ka tulevikus tuldi kuninga soovil aeg-ajalt kokku eeskätt selleks, et nõustuda maksutõusu või uute maksudega. Ja sedasi kuni 1789. aastani, kuni riik oli jõudnud pankrotti. Alanud revolutsiooni vaatas aga pealt Jumalaema kirik.

Esimeste generaalstaatide ja monarhia langemise vahele jäi veel pikki sajandeid. Seni oli kirikul Prantsusmaa monarhia loos täita üsna märkimisväärne roll. 1431. aastal krooniti Jumalaema kirikus Prantsusmaa kuningaks hoopis Inglismaa kuningas Henry VI, kes oli tollal vaid kümneaastane. Saja-aastase sõja lõpuni oli jäänud veel vaid kaks aastakümnet. Miks aga ei ole teda kunagi peetud legitiimseks monarhiks? Krooniti ta ju pealinnas. Sest sümbolid on tähtsad ja võivad olla vahel ka määravad. Nimelt ei saanud Prantsusmaa valitsejad kuningaks mitte krooni pähe asetamise, vaid võidmisega. Seda tuli aga teha just Reimsi katedraalis asuva püha õliga ja ainult seal. Selle võimaluse oli 1429. aastal Charles VII-le kätte võidelnud Jeanne d’Arc. Muuseas on viimase kuju ka Jumalaema kirikus, sest just seal algatati 1431. aastal neiu õigeksmõistmise protsess, sest inglased olid ta hukanud hereetikuna. 1456. aastaks mõisteti ta õigeks ja kuulutati märtriiks. Sellest ajast alates Jeanne d’Arc’i tähtsus prantslastele järjest kasvas. Kohe pärast surma hakati teda mälestama eriliste etendustega, 16. sajandi ususõdade ajal oli ta prantsuse katoliiklaste sümbol. Jeanne d’Arc kuulutati õndsaks 1909. aastal ja pühakuks 1920.

Notre Dame’i katedraal oli seotud kuningakoja paljude olulise sündmustega. Kuigi kaks tähtsat ei toimunud Pariisis – nagu mainitud, krooniti prantsuse kuningad Reimsis ja nad maeti Saint-Denis katedraali, mis on vaid kümnekond kilomeetrit põhjapool – siis Jumalaema kirikus toimunud laulatused on vahel olnud palju tugevama ajaloolise mõjuga.

Esimesena võiks välja tuua Mary Stuarti ja troonipärija François abielu 1558. aastal. Viimasest sai järgmisel aastal kuningas Francois II, aga ta suri vaid aasta pärast. Mary Stuart oli saanud juba 6-päevaselt šotlaste kuningannaks. Ta kasvas üles Prantsuse õukonnas, sest šotlased kartsid pidevalt Inglismaa rünnakuid ja olid mures lapskuninganna turvalisuse pärast. Pärast abikaasa surma pöördus ta tagasi oma kuningriiki. Teda teatakse kõige rohkem kui kuningannat, kelle lasi hukata Elisabeth I 1587. aastal

18. augustil 1572 laulatati printsess Marguerite de Valois ja Navarra Henri (tulevane Prantsusmaa kuningas Henri IV). Ususõjad Prantsusmaal olid kestnud juba kümme aastat. Loodeti, et katoliiklasest kuningatütre ja protestandist Navarra kuninga (kelle esiisa oli muuseas Louis Püha) abielu vähendab riigi usulisi pingeid. Kahjuks juhtus vastupidi. Nimelt tuli Pariisi pulmapidu tähistama mitmed kõrgest soost protestandid ja kuningas oli otsustanud mõned neist õukonda tagasi kutsuda. See ei meeldinud katoliiklastele ja kuus päeva pärast laulatust, pärtliöö, mõrvati üks hugenottide juhtidest admiral Gaspard de Coligny, pärast mida said katoliiklastest pariislased vere maitse suhu ja tapsid kõik protestandid, kes kätte sattusid. Tapmine jätkus ka mujal Prantsusmaal. Üle riigi sai surma üle 10 000 inimese. Mis puutub noorpaari, siis kuigi Marguerite igatses õnnelikku pereelu, siis ei võimaldanud talle seda ei ususõjad ega see, et ta ei saanud lapsi. Aastal 1599. aastal abielu tühistati. Samas sai ta abikaasaga tema elu lõpuni hästi läbi.

Vähem kui kakssada aastat hiljem, Prantsuse revolutsiooni (1789-1799) ajal nägi Notre-Dame mitmeid tollased sündmusi väga lähedalt.

Nimelt oli revolutsioon mitte üksnes kuningakoja ja aadli, vaid ka kiriku vastu. Kui Notre-Dame oli varasemalt alati kuulunud kirikule, siis tollal võeti kõik varad kirikult ära ja nii läks ka Jumalaema kirik riigi kätte. Notre-Dame'is nähti kirikliku võimu sümbolit ja nii rüüstati teda põhjalikult. Osa tinakatusel valati püssikuulideks, peaaegu kõik kirikukellad sulatati ümber kahuriteks. Paljud kujud, mida seostati kuningakojaga, lõhuti. Portaalist visati alla kõik kuningate galerii kujud ning, nagu kuningas Louis XVI endal, võeti ka nendel pead maha. Nimelt arvas rahvas, et tegemist on Prantsuse kuningatega. Tegelikult hukkasid nad sümboolselt kogemata hoopis Vana Testamendi juutide kuningad. Seetõttu on praegused kuningad portaalist hilisemad koopiad.

Kirik ise aga pühitseti alguses „mõistuse templiks” ja seejärel „Ülima Olendi templiks”. Neitsi Maarja kujud altaritel asendati „Vabaduse Jumalannaga”. Lisaks kasutati kirikuhoonet laorumina.

1802. andis Napoleon Notre-Dame jälle kiriku kätte ja kohe tuli pühakoda ka korrastada, et seal oleks võimalik läbi viia tema keisriks kroonimine.

Napoleoni kroonimine toimus 2. detsembril 1804. aastal. See tseremoonia oli täiesti uus, kus oli spetsiaalselt kokku pandud Rooma liturgia, prantsuse traditsioonid ja Napoleoni enda eelistused. Tavaliselt tõstetakse esile, et Napoleon pani endale krooni ise pähe. Tegelikult lasi ta endale teha kroonimise jaoks kaks krooni. Ühte neist, kuldset loorberipärga, kandis ta kogu tseremoonia aja. Teise krooni lasi ta teha Karl Suure krooni järgi. Prantsuse kuningate kroon oli revolutsiooni ajal hävitatud ja Napoleon sidus uue krooni ja oma keisritiitli varaste Prantsusmaa (Frangi riigi) valitsejatega, kelle hulgas oli samuti keisreid. Suurema krooni aetas Napoleon endale tseremoonial korraks pähe, aga lõpuni jäi kandma loorberipärga. Hoopis eriline oli aga see, et tema abikaasa Josephine võiti ja krooniti keisriga samal ajal. Tavaliselt tehti seda pärast monarhi kroonimist tagasihoidlikuma tseremooniaga.

Vaatamata kiiretele korrastustöödele enne kroonimistseremooniat oli Notre-Dame oma eelnevast hiilgusest ilma jäänud. Katedraal oli niivõrd hullus seisukorras, et järjest rohkem levis mõtteid selle lammutamisest ja hoopis uue kiriku ehitamisest.

Notre-Dame'i päästjaks sai kirjanik Victor Hugo. Saabunud oli romantismiajastu ja Victor Hugo oli üks suurimaid kiriku imetlejaid. Oma kuulsa romaani „Jumalaema kirik Pariisis” kirjutas ta eeskätt just selleks, et võita kirikule poolehoidjaid ja hoone päästa. Ta eesmärk täitus, sest raamat sai ülipopulaarseks ja ette võeti tohutu töö kiriku taastamiseks. Arhitektid Jean Baptiste Lassus ja Eugène Viollet-le-Duc lähenesid hoonete ettevaatlikult. Taastamistööde aluseks võeti vanad joonistused, kirjeldused, plaanid ja maalid. Kui hävinenud vitraazidest ja kujudest ei olnud täpseid vaateid ega kirjeldusi saada, otsiti ideid teistest keskaegsetest kirikutest. Taastada ei olnud vaja vaid vitraaze ja skulptuure. Kiviseinad ise olid kannatada saanud ja kooriosa vundament tuli korrastamiseks üheksa meetri sügavuseni lahti kaevata.

Jumalaema kirik on kuulus oma veidrate ja vahel koletislike loomakujude poolest. Ükski neist ei ole keskaegne.

Kõige vanemad on veesülitid. Need olid olemas juba alguses, sest vihmahoogudega oli vaja kõrgelt katuselt vesi hoonest eemale juhtida. Seetõttu ehitati seinalt eenduvad osad, mille kaudu vesi sai kaugemale pursata. Need veesülitid olid pika kaela ja küünistega lohede ja teiste koletiste moodi. Muid koletisi aga alguses kirikul ei olnud. Filmidest tuntud koletiste, kimääride, kujud lisati 19. sajandi remondi käigus. Need kujutavad erinevaid loomi: lõvid, draakonid, kotkad, isegi üks elevant.

Kui veesülitid on oma funktsiooni tõttu üsna sarnased, siis kimäärid on kõik omamoodi. Kuulsam neist on ilmselt Strüüge, kes on sarvilise peaga ja käsipõsakil näitab linnale keelt.

Artiklis eraldi välja toodud ajalooliste sündmuste kõrval on eriliste missadega tähistatud suuremat osa Prantsusmaa, aga ka maailma tähtsamaid sündmusi. Muuhulgas on 15. sajandist pärit kiriku suure kella Emmanueli heli märkinud kuningate kroonimisi, paavstide külaskäike, mõlema maailmasõja lõppu. Kell on saatnud rahvast leinas, kui on lahkunud riigijuhid, nutnud, kui on olnud viimaste aastate terrorirünnakud. Tema heli on kostunud ka kõigil suurtel kirikupühadel. Tornid, kellad, müürid, skulptuurid ja maalid – suurem osa kirikust ja kunstist pääses tulekahjust 2019. aasta aprillis. Kahtlemata saab kaunis katedraal olla ka edaspidi meie side ajaloo ja ka tulevikusündmustest osa saada. Ja Emmanueli kell heliseda.